

В статье рассмотрена планирующая функция мышления как условие развития произвольного поведения у учащихся младшего школьного возраста. Проанализированы основные научные подходы к пониманию функции способов планирования, а также определения возможных уровней планирования. Представлены результаты экспериментального исследования способности учащихся к осуществлению планирующей функции мышления. Разработаны пути развития планирующей функции мышления у младших школьников.

The article deals with the planning function of thinking as a condition of development arbitrary behavior of pupils primary school age. Analyzed the main scientific approaches to understanding the functions of planning methods and identify possible levels of planning. Presented results of experimental research the ability pupils to exercise planning functions of thinking. Developed ways of planning function of thinking in primary school children.

Статтю подано до друку 23.09.2014.

©2014 р.

К. С. Нечипоренко (м. Запоріжжя)

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ САМООЦІНКОЮ ДЕПРИВОВАНИХ ПІДЛІТКІВ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ І СТАВЛЕННЯМ ДО НИХ НАЙБЛИЖЧОГО СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ

Постановка проблеми. Найвищою життєвою потребою людини як особистості є самоздійснення, провідна рушійна сила якого – прагнення до самореалізації як найбільш повного та ефективного використання сутнісних сил людини в досягненні особистісно та соціально значущої позитивної життєвої мети. Це прагнення найбільш яскраво проявляється саме у підлітковий період, у людини формуються норми і способи побудови спілкування, взаємодії, порозуміння з іншими людьми різного віку, пізнання та оцінка самого себе.

Розуміючи, що не всі люди однаково сильно впливають на підлітків, є сенс розглядати вплив і взаємовплив тих, хто відіграє у їх житті вирішальну роль і чия думка має велику вагу. У депривованих підлітків з психофізичними вадами, які з різних причин обмежені у батьківському піклуванні, проживають, вчаться і виховуються в закритому навчальному закладі (школі–інтернаті), найбільш впливовими людьми є вчителі, вихователі, ровесники.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження самооцінки вченими різних країн свідчить про недостатність розробленості заявленої у статті проблеми, хоча має місце багато слушних висновків, порад, які сприяють подальшій роботі у цьому напрямку.

Так, А. Кравченко доводить, що основи реалістичного сприйняття себе закладається на ранніх стадіях онтогенезу, визначаючись вихідним прийняттям дитини з боку батьків [5]. Якщо прийняття дитини батьками відсутнє, то як запевняють J. Reukowski, G. Kochanska, природний інстинкт, реакція типу безумовного емоційного рефлексу як природженого механізму звільнення або як придбана реакція [11].

Звичайно, як зазначає Є. Павлютенков, цілком адекватна самооцінка неможлива навіть у найсприятливіших умовах, тому що людина-істота емоційна: вона або любить, або ненавидить себе; вона бажає зберегти внутрішній психологічний комфорт-почуття власної гідності і самоповаги; високо цінує в собі щось, можливо, зовсім не значуще для інших, і нехтує, можливо, чимось значним. Однак, з цього не слід робити висновок, як радить Є. Павлютенков, що неможливість адекватної самооцінки людини має абсолютний характер, адже реальне життя

вимагає усвідомленого підходу до своїх можливостей, тому людина в межах практичних напрацювань чи теоретичних знань може орієнтуватися в собі з достатнім ступенем вірогідності [6, с. 99-100]. Виходячи зі свого погляду на самооцінку, Є. Павлютенков визначає її як результат ставлення людини до інших людей та постійної потреби у самоствердженні, сподіванні на шанобливе ставлення з боку оточуючих.

На відміну від інших вчених А. Батаршев, визначаючи самооцінку як оцінку особистістю самої себе, своїх можливостей, психологічних якостей і місця серед інших людей, вважає самооцінку важливим регулятором поведінки особистості, бо від неї залежать взаємостосунки людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до своїх успіхів і невдач [1, с. 126].

З такою позицією погоджується І. Загурська і доповнює, що люди з адекватною самооцінкою відрізняються старанністю і результативністю в діях і поведінці [4, с. 14-16], а І. Бех доповнює ці думки ставленням особистості до самої себе в залежності від її цінності у діяльнісній і духовно-моральних сферах життя [2, с. 30-40].

Однак самооцінка підлітка не завжди збігається з оцінкою її навколишніми людьми, що викликає конфлікт особливо за умов, коли поряд немає близьких людей (батька, матері, членів родини). Зважаючи на це, як зазначає С. Пальчевський, важливою умовою психічної цілісності особистості є здатність до переоцінки своєї системи цінностей під тиском життєвого досвіду [7, с. 278-279]. Такий досвід у підлітків з психофізичними вадами в інтернатному закладі набувається під впливом в першу чергу вчителів, вихователів, ровесників.

Саме такого плану досліджень у науковій літературі недостатньо.

Мета статті: дослідити вплив найбільш значущих осіб інтернатного закладу на розвиток адекватної самооцінки депривованих підлітків з психофізичними вадами і показати, за яких умов відбувається взаємовплив, що сприяє інтенсифікації її розвитку.

Виклад матеріалу дослідження. Дослідження взаємозв'язку між адекватною самооцінкою депривованих підлітків з психофізичними вадами в умовах інтернатного закладу і ставленням до них найбільш значущих людей (вчителів, вихователів, ровесників) відбувалося на базі трьох інтернатних закладів I-III ступенів (санаторна загальноосвітня школа-інтернат комунального закладу «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатoproфільний центр» Запорізької обласної ради (66 осіб), школа-інтернат №4 м.Запоріжжя (99 осіб) школа-інтернат №4 м. Дніпропетровська (84 особи). Всього експериментальною роботою було охоплено 249 підлітків (учнів 5-9 класів).

Для експериментальної роботи використано 3 методики: дві – для визначення рівня адекватності самооцінки. (методика Л. Туріщевої (завдання 1) [9, с.48-50] і методика С. Дідато [3, с. 200-201]), третя – для визначення рівня комфортності підлітків серед найбільш значущих для них осіб (вчителів, вихователів, ровесників) (методика Л. Туріщевої (завдання 3) [9, с. 48-51]).

Діагностування підлітків за визначеними методиками відбувалося в режимі звичайного їх життя, у доброзичливих обставинах з детальним поясненням значущості для них такого діагностування.

Результати дослідження стану сформованості самооцінки у депривованих підлітків з психофізичними порушеннями в звичайних умовах навчально-виховного процесу за методиками Л. Туріщевої та С. Дідато показали, що адекватна самооцінка була виявлена у 55,3% учнів 5-х класів, 48,9% учнів 6-х класів, 41,71% учнів 7-х класів, 60,58% учнів 8 класів та 63% учнів 9-х класів. Середнє значення за цим показником становить 53,9%. Що стосується заниженої самооцінки, то цей показник було виявлено у 44,7% учнів 5-х класів, 45,1% учнів 6-х класів, 51,70% учнів 7-х класів, 31,52% учнів 8-х класів та 30,9% учнів 9-х класів. Середнє значення за

цим показником становить 41,2%. Одержані на цьому етапі результати дослідження доводять, що адекватна самооцінка властива 53,9% підліткам. У той же час майже у 46,1% досліджуваних підлітків виявлено неадекватну (завищену у 4,9% та занижену 41,2% підлітків) самооцінку. Виявлені показники засвідчують, що характерною особливістю самооцінки у досліджуваній категорії підлітків те, що рівень домагань майже у половини учнів занижений. Такі учні проявляють пасивність у спільній діяльності, їм характерні байдужість, апатія, безініціативність, комплекс неповноцінності, часта зміна настрою, тривожність, занепокоєність тощо. Що стосується дітей із завищеною самооцінкою, то їх поведінка, на відміну описаної вище групи, характеризується такими якостями особистості як заздрість, конфліктність, агресивність, зневір'я, байдужість тощо.

Але той факт, що і на кінець навчання у 9-ому класі більше третини вихованців (39,6%) мають неадекватну і в основному занижену самооцінку, яка не дозволяє їм усвідомлено реально оцінити власні внутрішні ресурси і перешкоджає у їх соціальному становленні як повноцінної особистості.

Нами виділено для дослідження, на нашу думку, як одна з найсуттєвіших в заданих умовах така об'єктивна причина, як рівень комфортності стосунків з вчителями, вихователями, друзями, з якими вони спілкуються щоденно безпосередньо.

Для виявлення рівня комфортності стосунків депривованих підлітків з психофізичними вадами з вчителями, вихователями, друзями, з якими вони спілкуються і взаємодіють щоденно, використана методика Л. Туріщевої (завдання 3) [9, с. 48-51]. Ця методика дає змогу з певною мірою вірогідності виявити ставлення депривованих підлітків з психофізичними вадами до виокремлених у методиці категорій учасників повсякденного спілкування (вчителів, вихователів, друзів), бо саме вони спричинюють ставлення до себе і своїх дій кожного підлітка.

В діагностуванні взяли участь 249 підлітків трьох інтернатних закладів. Результати діагностування засвідчили таке.

У 5-х класах кількість підлітків, які комфортно себе почувають серед вчителів становить 7,68%, серед вихователів – 15,3% серед друзів – 41,04%, серед усіх – 35,92%.

У 6-х класах кількість підлітків, які комфортно себе почувають серед вчителів і вихователів майже не змінилась, серед друзів збільшується за рахунок прихильності саме до друзів, а не до вчителів чи вихователів, з якими стосунки переважно офіційні, продиктовані вимогами навчального процесу та режимними моментами інтернатного закладу.

Це можна пояснити тим, що у 5-х, 6-х класах молодші підлітки ще за звичкою з молодших класів, з одного боку, і через наявність великої кількості вчителів, з другого боку, судять про себе так, як це озвучують вчителі, вихователі та обговорюють ровесники в позаурочний час.

У 7-х класах у підлітків прихильність до вчителів становить – 8,32%, до вихователів – 16,64%, тобто збільшується дуже повільно (на 3,34%). Комфортність серед друзів зменшується: якщо у 5-6 класах вона становила в середньому 44,1% то тепер знизилось до 37,52%. Це можна пояснити незадоволеними стосунками з ровесниками, які їх сприймають так, як про це говорять дорослі. У 7-класників уже більш висока потреба у повазі до себе з боку інших і коли її не вистачає, дружні стосунки з ровесниками починають руйнуватися.

У вихованців 8-х класів рівні комфортності стосунків визначаються: з вчителями – за рівнем знань і становить 9,66%, з вихователями – за рівнем виконання їх вимог і становить 20,97%, з друзями – за встановленими про них стереотипами і становить 32,24%. Самі по собі серед інших залишились 37,13% опитаних. Це можна пояснити так. Оскільки підліток як особистість мало кого цікавить, то довірливі стосунки слабшають і відшліфовується вибіркоче ставлення до ровесників (через заздрощі, неповагу до себе, усвідомлення незворотності

психофізичних процесів, малих можливостей досягти бажаного успіху та ін..). Таке ставлення формується і до вчителів та вихователів.

У 9-х класах показники змінилися на краще у деякій мірі у стосунках з вчителями і становили 11,1% порівняно з 8-ми класами (9,66%); комфортно себе почувають з вихователями 24,4%, серед друзів 31,8%, серед усіх – 33,3% підлітків. У цьому віці підліток уже надає перевагу дорослим. Це пояснюється тим, що у 9-х класах старші підлітки потребують визнання своєї дорослості, поваги до себе як особистості. Насправді ж вчителі продовжують бачити в них тільки учня і судять про них, як і раніше, з точки зору рівня знань. Вихователі продовжують стереотипно ставитись до вихованців відповідно з режимними вимогами, в той час, коли старші підлітки на цьому фоні не відчують у повній мірі поважного ставлення до себе як до особистостей. Стереотипність ставлення старших підлітків має місце і серед ровесників. У зв'язку з цим вибірковість друзів ускладнюється і в середньому третина 9-класників від такого свого стану страждають, а ще й обмеженість психофізичних можливостей та відсутність батьківського піклування посилюють внутрішнє незадоволення самим собою.

Виявлені недоліки були враховані при розробці програми, спрямованої на інтенсивний розвиток адекватної самооцінки досліджуваної категорії підлітків засобами соціально значущої групової діяльності з наданням їм широких можливостей для самоаналізу і самооцінки власних дій у всіх сферах життя в інтернатних умовах. Групова діяльність у цьому сенсі має ряд переваг. Зокрема, К. Рудестам називає п'ять основних переваг групової форми взаємодії.

Перша перевага групової взаємодії полягає в тому, що група є мікросоціумом, суспільством у мініатюрі, яке відображає в собі увесь зовнішній світ і надає реалістичності штучно створеним відносинам. Такі фактори, як тиск членів групи, соціальні впливи, конформізм здійснюють відповідний вплив на погляди і поведінку особистості.

Друга перевага групової взаємодії полягає у можливості одержати зворотній зв'язок і підтримку від інших членів групи, які мають подібні проблеми чи досвід і здатні завдяки цьому надати суттєву допомогу.

Третя перевага групової взаємодії полягає в тому, що у групі можна бути не тільки учасником подій, а і спостерігачем. Спостерігаючи за діяльністю інших, їх взаємодією, можна ідентифікувати себе з активними учасниками і використати результати цих спостережень для оцінки власних емоцій і вчинків.

Четверта перевага групової взаємодії полягає в тому, що група може сприяти особистісному зростанню. В групі особистість обов'язково ставиться в умови, які змушують її до самовдосконалення. Якщо кожна спроба саморозкриття чи самозміни члена групи викликає позитивну реакцію з боку інших членів групи, то, відповідно, підвищується його самооцінка як особистості.

П'ята перевага групової взаємодії – її економічна доцільність. Як правило, для керівника і члена групи кількість зустрічей для групової діяльності може бути не такою частою, а їх корисність – суттєвішою, ніж при індивідуальній роботі з кожним із членів групи [8, с. 15-17].

Програма не передбачала циклу окремих занять, а була вплетена у систему повсякденного життя підлітків від підйому до сну: аналізувалась, оцінювалась будь-яка діяльність підлітками і коректувалась вихователями, вчителями, однокласниками за результатами дій кожного в процесі взаємодії у експериментальних групах санаторної загальноосвітньої школи-інтернату I-III ступенів комунального закладу «Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр Запорізької обласної ради м. Запоріжжя протягом одного навчального року. Два інших інтернатних закладів цей навчальний рік працювали у звичайному для них режимі.

В експериментальних групах показники розвитку адекватної самооцінки підлітків перевірялись двічі (в кінці першого півріччя і в кінці року). Результати повторних діагностувань (за тими ж методиками) виявились такими:

- в учнів 5-х класів зростання показників з адекватною самооцінкою відбувається повільно, бо вона ще дуже залежить від оцінки їх дій і поведінки дорослими, хоча під кінець навчального року 5-класники стали більш сміливими і впевненими в оцінці себе і своїх можливостей;

- в учнів 6-х класів у перші півроку адекватна самооцінка зростає повільно, а у другій половині навчального року – більш стрімко, що свідчить про те, що підлітки 6-х класів уже сміливіші у оприлюдненні суджень про себе і свої успіхи;

- в учнів 7-х класів динаміка зростання відчутна для цього віку: коли їм дозволили оцінювати себе як особистість і свою діяльність, то вони стрімко і сміливо почали цим користуватися, щоб засвідчити свою дорослість і незалежність, хоча часто мали місце розбіжності між їх оцінкою себе і оцінкою їх дій дорослими, що мало місце у першій половині експерименту, а у другій половині експериментальної роботи вони почали краще усвідомлювати і більш адекватно оцінювати себе і свої дії, що відмічали педагоги і психологи, за рахунок цього процес зростання позитивних зрушень у самооцінці учнів відбувався стрімко;

- в учнів 8-х класів зростання адекватної самооцінки має місце, але повільніше, бо у них більш зважене і усвідомлене ставлення до себе, до своїх успіхів і невдач;

- в учнів 9-х класів самосвідомість має більш високі показники порівняно з іншими підлітковими групами, можливість висловлювати оцінку себе як особистості і свої навчальні та позанавчальні успіхи. Невдачі, недоліки ставили їх в умови, коли вони мусили зважено відноситись до своїх оцінок і намагались оцінювати себе адекватно з двох основних причини: з одного боку, щоб не знизити до себе поваги оточуючих, а з другого боку, щоб отримати схвалення вчителів, вихователів, однокласників.

У контрольних групах проводилось діагностування адекватної самооцінки підлітків на початку і в кінці навчального року. Слід зазначити, що суттєвих змін розвитку адекватної самооцінки не відбулося. Деякі зрушення на краще зафіксовано у 5-х класах та в 9-х класах. Підлітки 6-х, 7-х, 8-х ставилися до себе і своїх успіхів, до оцінки власних можливостей як і на початку навчального року за стереотипами минулих років.

Підвищена увага вчителів, вихователів до самооцінки підлітків з приводу їх навчальної та позанавчальної діяльності, характеру спілкування і взаємодії з ровесниками, іншими учнями змінила ставлення підлітків до своїх вчителів, вихователів, друзів. Ці стосунки стали більш толерантними, взаємоповажними і взаємоуважними один до одного. Це свідчить про те, що оприлюднення власних успіхів, визнання власних недоліків і більш усвідомлене намагання їх позбутися підвищує повагу один до одного. Підлітки відчують себе більш дорослими і такими, що їх поважають і рахуються з їх думками про себе значущі дорослі (вчителі і вихователі).

Повторна діагностика комфортності підлітків досліджуваної категорії серед найбільш впливових учасників спілкування і взаємодії засвідчила певні позитивні зміни у стосунках з вчителями, в залежності від системності з їх боку у наданні підліткам можливості аналізувати і оцінювати власну навчальну діяльність.

В присутності вихователів підлітки комфортно себе почувають тільки серед тих із них, які керуються не тільки режимними правилами інтернатного життя, а і намагаються проявляти материнську (батьківську) турботу про них як про дітей, якої їм не вистачає в умовах інтернатного закладу. Цей показник в процесі формувального експерименту у окремих вихователів значно зріс і підлітки це відчули, причому взаємно: вихователі стали уважніше і поважніше ставитися до підлітків, надаючи їм можливість повсякденно оцінювати власні дії і

схвалювати їх, якщо вони адекватні, виважено і неупереджено давати поради, якщо самооцінка десь завищена, або занижена і налаштувати цим самим на більш глибокий самоаналіз, щоб висновок, який висловлює вголос підліток, був адекватний його діям і це чули та схвалювали усі, хто його слухав, попередньо спостерігаючи за його діями. Такий підхід піднімає цінність підлітка серед оточуючих і підвищує самооцінку як особистості.

Комфортність підлітків серед друзів з віком знижується. Чим старші підлітки стають, тим вибіркоче ставлення до друзів ускладнюється, особливо у випадку, коли у них зростає довіра до значущих дорослих, у даному випадку вчителів, вихователів, психологів, які їм довіряють, поважають, доручають серйозні справи і вони там мають успіх. На цьому фоні зростає у деяких друзів заздрість, намагання знецінити успіхи, і ті зусилля, які докладав для цього його друг. В результаті кількість друзів зменшується, залишаються лише ті, які їм довіряють, підтримують, допомагають, не заздять в успіхах і не насміхаються через невдачі, тому їх стає менше і менше. З 41,5% друзів у 5-му класі до 9-го класу залишається в середньому 28,6%, тобто у 1,5 рази менше навіть за умови активної роботи, спрямованої на оприлюднення самооцінки підлітків і адекватної їх оцінки старшими і ровесниками.

Висновки. Проведене дослідження і аналіз отриманих результатів дозволили дійти таких висновків:

1. Підлітковий вік є найбільш вдалим для посиленого взаємозв'язку між адекватною самооцінкою і ставленням до підлітків найближчого соціального оточення в умовах інтернатного закладу (вчителів, вихователів, ровесників), бо саме у цей період формуються норми і способи побудови спілкування, взаємодії, порозуміння з іншими людьми різного віку та оцінка самого себе.

2. Експериментальним шляхом встановлено, ще більше третини підлітків 5-х – 9-х класів (39,6%) мають неадекватну і в основному занижену самооцінку, що свідчить про недостатньо виважене ставлення до них з боку окремих вчителів, вихователів, ровесників, яке виражалось в тому, що вчителі оцінювали їх тільки за рівнем знань і поведінки; вихователі – за рівнем виконання режимних моментів інтернатного закладу, а ровесники – так, як оцінювали дорослі.

3. Виявлені недоліки у взаємостосунках були враховані при розробці програми дій, спрямованих на посилення розвитку адекватної самооцінки підлітків досліджуваної категорії шляхом включення їх у активну соціально значущу групову діяльність, яка має ряд переваг перед індивідуальною роботою.

4. Повторне діагностування підлітків після експериментальної роботи за розробленою програмою показало, що підвищена увага вчителів, вихователів до самооцінки підлітків з приводу їх навчальної та позанавчальної діяльності змінили ставлення до них і ровесників. Ці стосунки стали більш толерантними, психологічно врівноваженими і підлітки в присутності вчителів, вихователів, ровесників стали почувати себе більш спокійно, виважено, довірливо, що позитивно вплинуло на розвиток у них адекватної самооцінки.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Недослідженою залишається проблема встановлення комфортних (спокійних, виважених, довірливих) стосунків між дітьми і вчителями, вихователями ще в початковій школі, що сприятиме розвитку адекватної самооцінки і перенесенню цих стосунків на стосунки між дітьми. Це допоможе у підлітковому віці уникнути низки проблем, які виникають в процесі їх дорослішання і потреби цю дорослість визнавати оточуючими дорослими, даючи їм більш складні, відповідальні завдання та відповідно їх оцінювали.

Література

1. Батаршев А. В. Психодиагностика способности к общению, или как определить организаторские и коммуникативные качества личности / А. В. Батаршев. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – 176 с.
2. Бех І. Д. Образ «Я» як мета формування і розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія, 1998. – №2. – С. 30-40.
3. Дидато С. В. Большая книга личностных тестов / Сальвадор В. Дидато; пер. с англ. Е. М. Нефедовой. – М.: АСТ: Астрель, 2006. – 224 с.
4. Загурська І. С. Розвиток самооцінки здібностей у молодшому шкільному віці / І. С. Загурська // Практична психологія та соціальна робота, 2010. – № 6. – С. 14-21.
5. Кравченко Т. В. Сім'я та її вплив на соціалізацію дитини / Т. В. Кравченко // Педагогіка і психологія, 2009. – № 3(64). – С. 32-42.
6. Павлютенков Є. М. Мистецтво управління школою / Є. М. Павлютенков. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 320 с.
7. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка: Навчальний посібник / С. С. Пальчевський. – К.: Кондор, 2005. – 560 с.
8. Рудестам К. Групповая психотерапия. 2-е изд. / К. Рудестам. – СПб.: Питер, 2006. – 384 с.
9. Турищева Л. В. Психокорекційні ігри в роботі педагога / Л. В. Турищева. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 160 с.
10. Rodger K. On becoming a person / K. Rodger. – Boston, USA, 1994. – 267 p. 11. Reykowski J., Kochanska G. Skice z teorii osolowski. – Warszawa: WP. – 1980.

В статье рассматривается проблема взаимосвязи между самооценкой депривированных подростков с психофизическими недостатками и отношением к ним людей, которые непосредственно их окружают в интернатном заведении (учителя, воспитатели, сверстники), куда они попали по состоянию здоровья. Осуществлен анализ самооценки заявленной категории подростков на основе показателей, полученных по результатам диагностирования уровней самооценки и уровня комфортности среди значимых для них лиц. Отмечено, что почти половина подростков имеет неадекватную самооценку и в основном заниженную. Очень низкий уровень комфортности таких подростков в присутствии учителей, чуть выше - в присутствии воспитателей, треть подростков некомфортно чувствуют себя среди сверстников. Обоснована необходимость системной работы в этом направлении. Определено одним из эффективных средств развития адекватной самооценки и улучшения социальных связей со значимыми для подростков людьми, путем включения в социально значимую групповую деятельность и обоснованно ее преимущества наряду с другими видами деятельности подростков. Проанализированы результаты формирующего эксперимента и доказана эффективность предложенной программы взаимодействия подростков с ближайшим социальным окружением.

The problem of the relationship between self-esteem of deprived adolescents with mental and physical disabilities and people's treatment who surround them directly in boarding schools (teachers, tutors, peers), where they study due to the health reasons is researched. The analysis of the self-esteem of the category of teenagers on the basis of indicators obtained by results of diagnosing levels of self-esteem and comfort level among the relevant person for him or her is realised. It is noted that almost half of teenagers has an inadequate self-esteem and generally underestimated. Such adolescents have very low level of comfort in the presence of teachers, they have higher self-esteem -

in the presence of coevals. The necessity of systematic work in this direction is realised. It is determined that one of the most effective means of developing of adequate self-esteem and improving of social relationships with significant people for teens, by inclusion in socially meaningful group activities and its benefits along with other activities of adolescents is grounded. The results of the formative experiment are analysed and it is proved the effectiveness of the proposed program of interaction of adolescents with nearest social environment.

Статтю подано до друку 01.12.2014.

© 2014 р.

Є. В. Гейко (м. Кіровоград)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЦІЛІСНОСТІ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми дослідження. Проблема цілісності найчастіше розглядається у сув'язності із поняттями «система» й власне «цілісність». Якщо проаналізувати трактування, що найчастіше представлені у психологічній науці, то можна зазначити певну схожість даних понять. Так, Л. Станкевич, посилаючись на вислів Л. Берталанфі, цитує: «загальну теорію систем можна визначити як науку про цілісність» [6, с. 6]. Відтак важливо виявити суттєві ознаки поняття «система» й «цілісність».

Звернемось до лексичного аналізу. Синонімами слова «цілісність» є такі: «нероздільність», «усеохопленість», «єдність», «завершеність», «закінченість», «інтегрованість», «монолітність», «неподільність», «неушкодженість», «нерозривність», «нерозчленованість», «спільність», «організм», «повнота», «синтез», «злитність», «унітарність», «цілість», «цільність», «емерджентність» та ін. Отже, основою є значення, пов'язане із суцільністю й навпаки, протилежним є диференційованість, антоніми такі: «ділімість», «роздільність», «розривність», «розпорошеність», «роз'єднання».

У словнику російських синонімів цілісність вирізняється як єдність, цільність, неділімість, нероздільна властивість виявляти внутрішню єдність (Словарь русских синонимов). В іншому словнику подається такий ряд: усезагальність, єдність, монолітність, неушкодженість, неділімість, незіпсованість, нероздільність, спільність, організм, повнота, синтез, унітарність, цілість, цільність

У сучасному тлумачному словнику цілісність постає як внутрішня єдність об'єкту, його відносна автономність, незалежність від навколишнього середовища. Також, цілісність пов'язана з власне об'єктом, що має такі властивості. У цьому випадку цілісність використовується як синонім поняття «ціле». Вказані характеристики варто розуміти не в абсолютному, а у відносному сенсі. Поняття виражає інтегрованість, самодостатність, автономність об'єктів, їх протиставленість оточенню, що пов'язано з їх внутрішньою активністю; характеризує їх якісну своєрідність, зумовлену наявними їм специфічними закономірностями функціонування й розвитку. Іноді цілісністю називають й власне об'єкт, котрий володіє такими якостями, в такий спосіб зазначене поняття виступає синонімом «цілого». Представлені властивості варто розуміти у тому смислі, що об'єкт виявляє розмаїття зв'язків із середовищем, існує лише у єдності з середовищем. Окрім того уявлення про цілісність постійно змінюються в залежності від розвитку наукового пізнання власне об'єкту. Так, у біології уявлення про цілісність окремого організму у деяких відношеннях виявляється недостатнім, задля чого вводиться таке поняття, як біоценоз. Тому необхідно висвітлювати внутрішню детермінацію властивостей цілісного об'єкту [7].